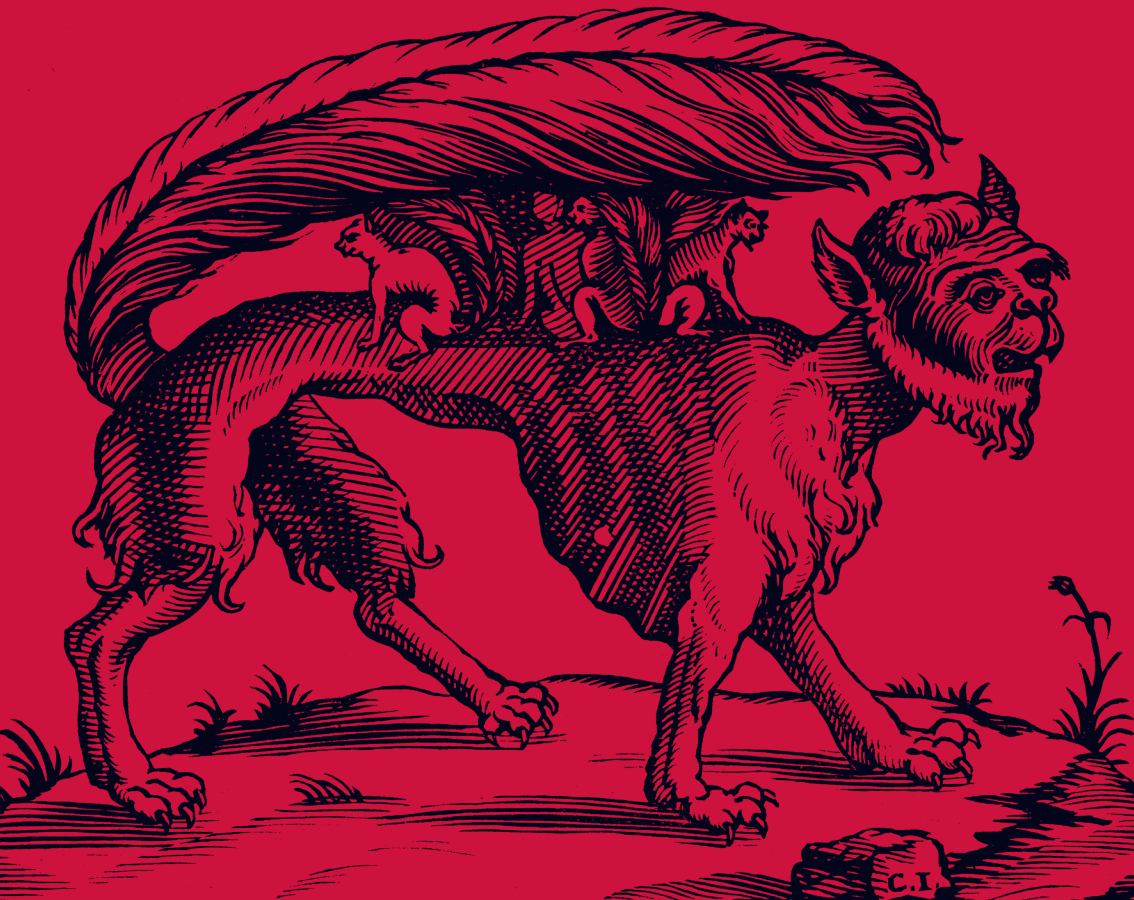

ONDERWIJSAANBOD
MUSEUM
PLANTIN-MORETUS

WEETJES CATALOGUS

INTRO

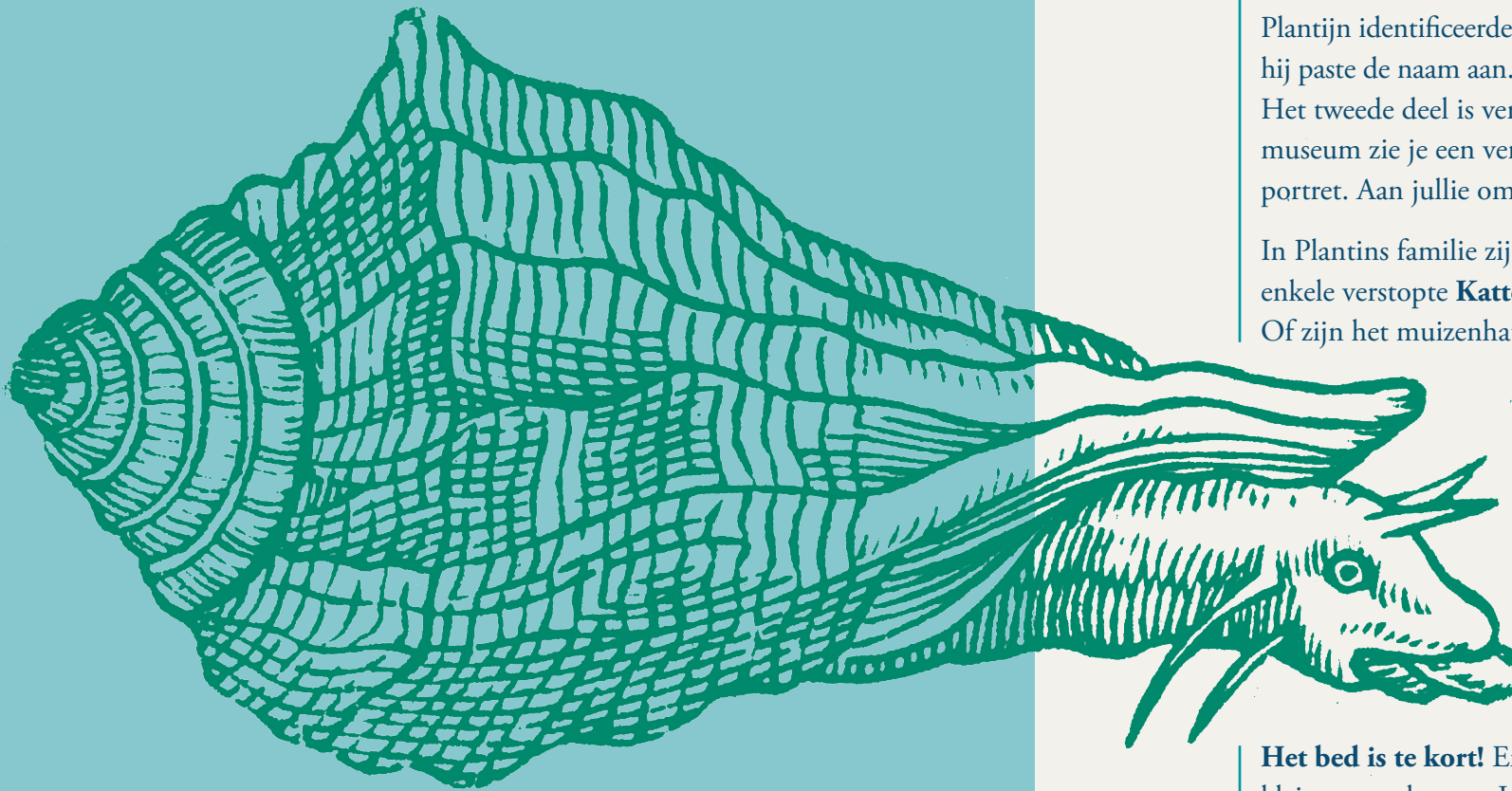
De weetjescatalogus is een speelse aanvulling op de huidige museumcatalogus van Museum Plantin-Moretus. Het huis zit boordevol fascinerende verhalen en verrassende details die je tijdens je bezoek graag ontdekt. Dit is een levend document: geruchten komen en gaan, legendes worden bevestigd of ontkracht door experts. om de geruchtenmolen draaiende te houden en oude verhalen nieuw leven in te blazen!

VORMGEVING
KAROLIEN BOGAERTS
ATELIERKOSTUM.BE

BIJZONDERE PLEKKEN IN HET MUSEUM

In Plantins tijd had men **geen huisnummers** (deze werden pas in de Franse tijd, ca. 1800 ingevoerd). Ieder gaf zijn huis een naam. In het begin van zijn carrière huurde Plantijn een huis in de Kammenstraat, genaamd '*de gulden eenhoorn*'. Plantijn identificeerde zich niet direct met een eenhoorn, dus hij paste de naam aan. Het eerste deel is behouden '*De gulden*'. Het tweede deel is veranderd. In alle ruimten hier in het museum zie je een verwijzing naar deze naam, alsook op zijn portret. Aan jullie om mij de naam te geven.

In Plantins familie zijn grote dierenliefhebbers, getuigen enkele verstopte **Kattenluikjes** in het huis en de tuin. Of zijn het muizenhaters?

Het bed is te kort! En dit is niet zo omdat Balthasar maar een klein manneke was. Liggen werd met de dood geassocieerd. Als je volledig plat lag, zou je bloed wel eens kunnen stoppen met stromen. En de proef op de som nemen, was toch net iets te riskant. Er werd dus half zittend geslapen. Een bed hoefde dus niet groot te zijn. In kleine huizen met grote gezinnen gaf dit ook de mogelijkheid de bedden als een soort ingemaakte kast in de muren in te bouwen, wat erg veel plaats bespaarde.

OVER PLANTIN

Oorspronkelijk was hij **boekbinder**. Volgens de legende begon Plantijn pas boeken te drukken, na een schouderblessure. Met een slechte schouder is het immers moeilijk boeken te binden. Om een boek goed samen te binden moet je serieus wat kracht kunnen zetten. Maar intussen is bewezen dat Plantin ook na de oprichting van zijn drukkerszaak boeken bleef inbinden. In 2023 kon het museum zo nog een door Plantin ingebonden boek verwerven.

Plantijn, een Fransman in Antwerpen, had veel moeite met het leren van **de Nederlandse taal**. Daarom begon hij aan een oplijsting van woorden en hun Latijnse vertaling. Dit gaf hij al snel uit handen aan een van zijn proeflezers Kiliaan die er zijn levenswerk van maakte. Resultaat: het eerste verklaarend woordenboek van het Nederlands.

DE OPVOEDING VAN DE KINDEREN IN HET ANTWERPEN VAN DE 16DE EEUW

Plantijn **schoolt zijn dochters** al vanaf heel erg jonge leeftijd. Vanaf hun 4 (!) jaar leren zijn dochters lezen en nadien helpen ze met het nalezen van de proefdrukken. Kan je het je al voorstellen? Zo'n klein meisje aan een grote tafel? Ze komen er amper met hun hoofd boven. Misschien zat ze op een stapel boeken?

Dit doen ze tot hun 12 jaar. Waarom maar tot hun 12 jaar? Vanaf hun 12 jaar krijgen ze rondere vormen. Het lijkt Plantijn niet verstandig om hen dan nog tussen de werkende mannen te zetten. Ondertussen slaagt Plantijn zijn dochters gade om zo te bepalen wat hun talenten zijn en wat de beste toekomst voor hen is. Hij is zijn tijd dus ver vooruit.

In 1576 waren 70 vrouwen lid van **de gilde van schoolmeesters**, naast 88 mannen

Na Plantijn (die sterft in 1589) heeft de drukkerij nog bijna 300 jaar bestaan. Edward Moretus verkocht de Officina in 1876. **De drukkerij wordt steeds doorgegeven van vader op zoon.** Niet per se de eerste, maar de meest bekwame. Deze zonen werkten ook eerst gewoon mee in de drukkerij. Zo heeft Jan II Moretus eind 16de eeuw 10 jaar bij zijn vader Jan I in de drukkerij gewerkt. Onbetaald! Pas nadat hij een schriftelijke (!) aanvraag indiende bij zijn vader, kreeg hij een vergoeding. Boeken. Dat hij ze zelf maar verkocht.

OVER HET BEDRIJF

In de winkelruimte hangt **de index van verboden boeken**. Dit zijn boeken die niet verkocht én niet gelezen mochten worden omdat ze niet strookten met het katholieke geloof. Dat deze lijst hier hangt is erg dubbel. Tegelijkertijd is het een mooi voorbeeld van Plantijns geslepen geest. Sommige van deze boeken werden immers door Plantijn zelf gedrukt. Plantijn had geen probleem met het omzeilen van de regels als dit goed voor zijn zaken was. Deze boeken werden dan 'onder den toog' verkocht.

Plantin wordt **veroordeeld** om de verkoop van een verboden publicatie: een calvinistisch pamflet. Zijn inboedel wordt openbaar verkocht op de Vrijdagmarkt.

Over de letterkamer: In deze kamer werden de loden letters bewaard. Al deze kasten zijn gevuld met houten bakken zoals je ze uitgestald ziet staan in de drukkerij. Elk van deze bakken is gevuld met een alfabet in een bepaalde grootte van één bepaald lettertype. De papieren pakjes onderin de kasten zijn gevuld met een reservevoorraad aan letters. In het totaal beschikt het museum over 22.000 kg aan loden letters. Je zult denken, ja dat is veel. Maar echt een beeld scheppen van 22.000 kg is moeilijk. Maar stel je dit voor: een olifant (de grote, Afrikaanse versie) weegt 7000 kg. Hier liggen dus 3 olifanten aan letters.

In de drukkerij: In de hoogdagen van Plantins drukkerij (de Gulden Passer in de Kammenstraat) waren er 16 personen. Hier zie je slechts 5 personen, van een veel latere datum. De 16 personen uit de Gulden Passer werden bemand door 52 mensen: 20 zettters en 32 drukkers.

De werkmannen werden **betaald per stuk** en niet per uur. Dit betekende dat ze sterk van elkaar afhankelijk waren voor hun loon. Als de ene niet snel genoeg werkte, kon de ander immers ook niet vooruit. Dit leidde tot vecht- en scheldpartijen.

Gelukkig was er **de 'kapel'**. Bekijk het als een vakbond avant la lettre. Hierin werden regels opgesteld. Je mocht niet tegen je collega zeggen dat hij 'zijn moeder moest naaien' of hem uitschelden. Anders: 6 stuivers! Je mocht geen viezigheid aan je collega's smeren, ook geen snottebellen. Anders: een kruik bier trakteren! Zei je iemand aan je mannelijkheid of aars te likken? 3 stuivers! Je mocht niet tegen de poort van het gebouw plassen en vechten was ook verboden. Toen iedereen dan gewoon naar buiten ging om op de Vrijdagmarkt te vechten, werd enkele jaren ook vechten op de Vrijdagmarkt verboden. Al deze boetes werden in een pot gestopt om eventuele zieke werknemers een uitkering te geven.

Per pers waren er 3 mensen: de persman, een beïnkter en de letterzetter. Links staat de letterzetter die blindelings letters uit de kasten neemt en in de juiste volgorde plaatst (het zetten van een katern kon hij eventueel doorgeven aan een andere letterzetter). Deze zetsels worden dan doorgegeven aan de beïnkter. Deze prepareert de inkt en verdeelt die met de tampon over het zetsel. Ondertussen legt persman het papier klaar. De geïnkte letterplaat wordt in de drukpers gelegd, Het paneel met het papier op werd hier over geklapt. Alles wordt onder de drukplaat gerold.

OVER GRAVURES EN HOUTDRUKKEN

De persman haalt de degel over – boem de drukpers klap dicht. Het papier en de letterplaat worden letterlijk samengedrukt. De degel wordt weer opengetrokken en het blad is bedrukt. Hup opzij leggen en verder werken. Dit zo'n 2500 keer per dag.

Nog **een stadslegende gaat over de tampons**. Vroeger werd wel eens beweerd dat deze van hondenleer werden gemaakt. Hondenleer heeft een unieke eigenschap die je niet bij ander leer vindt. Wie weet wat? Honden hebben geen poriën! Honden zweten niet, om af te koelen hijgen ze. Doordat in dit leer geen poriën zitten, gaat er dus ook geen inkt verloren doordat het geabsorbeerd wordt. Ocharme, dat hondje zal je nu denken. Wel in die tijd was het anders. Buiten op straat hadden ze erg veel last van zwerfhonden. Het was zelfs zo erg dat er (in tijden van hongersnood) hondenslayers werden ingezet. Deze slayers hadden de taak om straathonden dood te knuppelen. Behalve op vrijdag en zaterdag, dan mocht het niet. Op deze dagen kwamen immers veel buitenlieden een dagje naar de stad, vaak in gezelschap van hun hond.

In vroegmoderne handleidingen van drukkers wordt er over dit hondenleer gesproken. Intussen heeft onderzoek echter uitgewezen dat hier, in de drukkerij van Plantin-Moretus, geen hondenleren tampons werden gebruikt.

De **kanthandel** zorgde voor een stabielere inkomstenstroom. Vooral vrouwen in het bedrijf legden zich daarop toe.

Om boeken te illustreren waren er 2 mogelijkheden: houtsneden of kopergravures.

- **Houtsneden** (vb: paddenstoelen, in vitrine) waren moeilijker om te maken, maar konden tegelijkertijd wel met de letters gedrukt worden.
- **Kopergravures** (vb: Valverde, aan de muur- waren dan weer makkelijker te maken en hadden ook meer mogelijkheden wat betreft detaillering en kleurcontrast. Ze zijn echter veel tijdrovender om te drukken en werden daarom veel minder gebruikt.

Het eerste boek dat Plantijn drukte volledig geïllustreerd met kopergravures was de **Vivae Imagines van Valverde**. Dit boek was gebaseerd op het werk van Vesalius. Vele tekeningen zijn ook gewoon gekopieerd. Toch heeft Valverde wel enkele aanpassingen en verbeteringen aangebracht in het werk.

Net zoals de tekst in **spiegelbeeld** geplaatst moest worden, moest ook een gravure in spiegelbeeld getekend worden. Vergissen is menselijk zeggen ze. De persoon die de gravures voor Valverdes boek maakte, is dit spiegelbeeld enkele keren vergeten. Hij kopieerde gewoonweg de oorspronkelijke tekening uit het boek van Vesalius. Zo staat bij de illustratie van het hart, de aorta aan de rechterkant in plaats van aan de linkerkant. Na hier verschillende keren commentaar op gekregen te hebben, liet Plantijn een nieuwe gravure maken. Toch... In de volgende boeken worden zowel de goede als de foute afbeelding nog gebruikt. Misschien om het drukproces sneller te laten verlopen door 2 koperplaten te gebruiken? Hij was nu eenmaal zakenman boven alles.

OVER HET NEDERLANDS

Hier is een waren plantenbijbel te zien: **Het Dispensatorium van de apotheker Van Coudenberghe**. Deze apotheker legde in zijn tijd de eerste privé-plantentuin van Europa aan. In zijn tuin bracht hij alle inheemse planten samen, alsook alle andere geneeskrachtige planten die hij voor zijn werk nodig kon hebben. Een beschrijving van al deze planten en hun geneeskundige mogelijkheden bracht hij samen in een boek. Ook de nog maar net in Europa ingevoerde tomatenplant, aardappelplant en tabaksplant werden in het boek opgenomen.

Ook de tulpen die aan het eind van de 16e eeuw heel Nederland zouden veroveren en nu als typische Nederlandse bloem gezien worden, bloeiden voor het eerst in de tuin van deze Antwerpse apotheker. Ook hier in de tuin van Plantijn werden al tulpen geplant.

Bij Plantijn werden nog meer botanische werken uitgegeven. Een ander belangrijk botanisch werk is dat van botanist en arts Dodoens (Dodonaeus als we deftig Latijns willen spreken): **het Cruydtboeck**. Dodoens was de eerste die ook niet-medische planten zou toevoegen. Zijn boek telde meer dan 2.000 afbeeldingen, waarvoor Plantijn de beste kunstenaars inhuurde. Hierdoor liep de prijs van een boek snel op. Een exemplaar kostte 8 gulden, een ingekleurde versie zelfs 13 gulden. Veel geld als je weet dat een ongeschoolde arbeider in die tijd 0,5 gulden per dag verdiende.

Bij het opmaken van **het eerste woordenboek in het Nederlands** door Kiliaan werd het Brabantse Antwerps als het echte Nederlands beschouwd. Bij niet-Antwerpse woorden schreef hij de streek erbij om aan te geven dat ze niet tot onze standaardtaal behoren.

Antwerpenaren arrogant? Wie nog verder ging was de geleerde Becanus die ook bij Plantijn publiceerde. Deze man wilde wetenschappelijk aantonen dat Adam en Eva Antwerps spraken in het aards paradijs. Sprak Adam Antwerps? Bezoekersgids p. 54

OVER HET DAGELIJKSE LEVEN IN ANTWERPEN

In 1579 wist Plantijn een contract te verkrijgen bij de stad Antwerpen om al hun wetten en aankondigingen te drukken. Hierdoor had hij steeds een basisinkomen vanuit de stad. Dit contract wist de firma meer dan 100 jaar te behouden, het privilege van **stadsdrukker** blijft tot 1705 in de familie. Antwerpen was in die tijd een waar mierennest. De bevolkingsdichtheid kan je vergelijken met die van vandaag de dag in grote Aziatische steden zoals Hong Kong, Ho Chi Min... Huizen waren klein en gezinnen waren groot. Vaak waren er ook nog knechten en meiden die inwoonden. In elke kamer van het huis vond je bedden. Om deze drukte en het dagelijkse leven in de stad te regelen ontstonden vele geboden. Ze verboden te sluikstorten, roepen op om misdadigers te vatten... Vaak was er een kleine boete aan verbonden. Je kan ze het best vergelijken met de hedendaagse GAS-boetes.

Enkele voorbeelden:

- Wegens brandgevaar is het verboden het dak te bedekken met stro. Later werd hier aan toegevoegd dat houten gevels verboden waren.
- ‘s Nachts was het verplicht een lantaarn bij te hebben. Had je dit niet bij, dan werd je gezien als bandiet of boosdoener.
- Het is verboden wolven of schadelijke dieren te houden. Varkens werden door de vingers gezien. Deze mocht je zelfs op straat vetmesten. In tijden van epidemie zoals de pest, moest je je varken echter binnenhouden.

Door dat er toen heel anders werd gekeken naar hygiëne en door de dichte bevolking durfde de pest de kop opsteken. Plantijn zag een nieuwe markt! Hij drukte **boekjes waarin tips werden gegeven** over hoe je je kon weren tegen de pest. Tips over hygiëne, kruiden die ongedierte buitenhouden...

Erg populair waren ook **kalenders of almanakken**. Hierop stond wanneer het jaarmarkt of paardenmarkt was, wanneer je best kon oogsten of zaaien en wat de beste dag was voor aderlating.

Aderlating werd in die tijd veel toegepast om gezond te blijven of net om kwade stoffen in het bloed te verwijderen. Aderlating gebeurde op verschillende manieren. Het meest voorkomend was door middel van bloedzuigers of door middel van kopzetten. Bij kopzetten werden er sneetjes in de huid gemaakt. Hier werd een glazen verwarmde bol over geplaatst. Bij het afkoelen ontstaat er onderdruk en trekt de bol zich vol met bloed. Hoewel het aderlaten gebeurde met de intentie om ziekte te voorkomen en de gezondheid in de hand te werken, zijn er naar alle waarschijnlijkheid meer mensen aan gestorven dan dat het ze goed heeft gedaan. Deze aderlating werd verricht door de chirurgijn of de barbier, een kapper dus. Vroeger konden mensen bij een barbier, goedkoper dan een dokter, terecht voor kleine medische behandelingen zoals het trekken van tanden, verzorgen van wonden of aderlaten.

